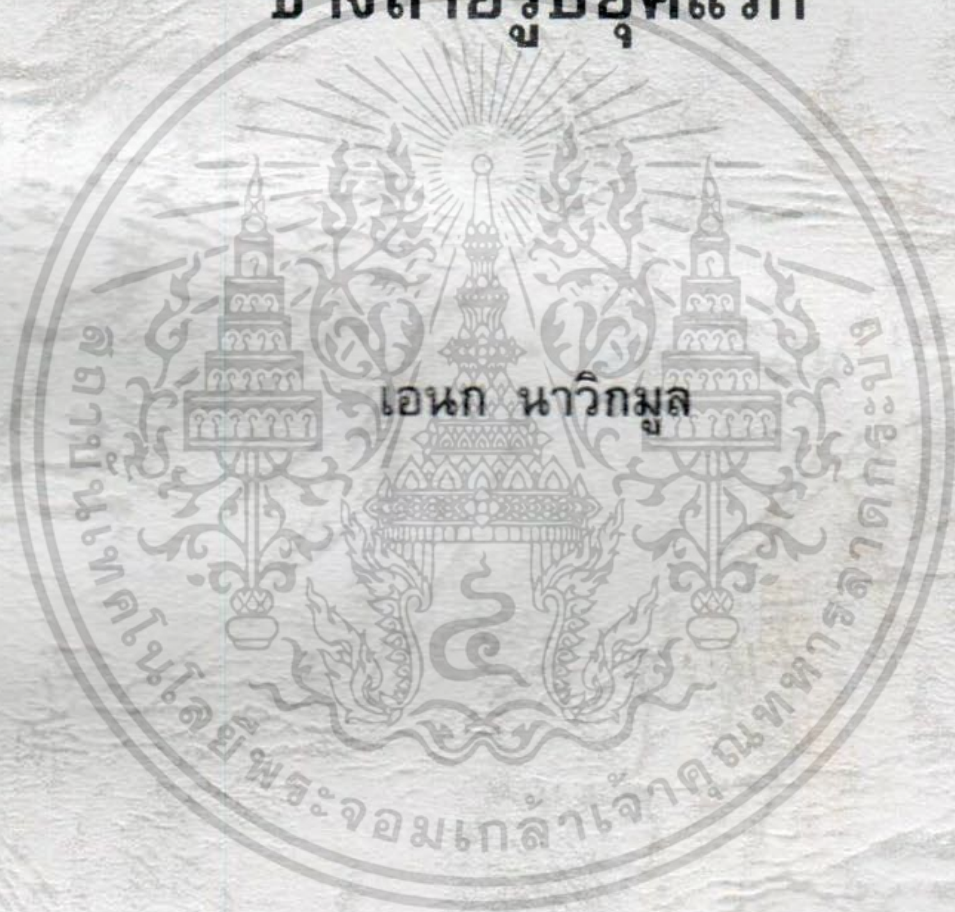

พระยากระสาปณ์กิจโกศล

(โหมต อมาตยกุล)

ช่างถ่ายภาพยุคแรก

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียน: เหนก นาวิกมูล

ชื่อบทความ: พระยากระสาปณ์กิจโกศล
(โหมด อมาตยกุล)
ช่างถ่ายภาพยุคแรก

ที่มา: ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ ๑๗ (มีนาคม ๒๕๓๙) หน้า ๑๒๓-๑๓๐

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระยากระสาพนักษิณโกศล (โหมต อมาตย์กุล) ข้างถ่ายรูปยุคแรกของไทย การค้า
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนลิขสิทธิ์ไว้เพื่อการค้าเท่านั้น ไม่อนุญาตให้
ถ่ายซ้ำ พ.ศ. 2416 หรือหลังจากนั้นไม่ว่า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามเผยแพร่ลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระยากระสาปน์กิจโกศล (โหมต อมาตยกุล) ช่างถ่ายรูปยุคแรกของไทย

ถ่ายราว พ.ศ. ๒๔๑๖ หรือหลังจากนั้นไม่นาน

ภาพอัดจากกระจกหอจดหมายเหตุแห่งชาติ ไม่มีรหัสและรายละเอียด
ถ่ายเมื่อมีอายุพอสมควร สวมเสื้อนอก ประดับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ อัดอยู่ในวงรี
ทราบว่าเป็นรูปนายโหมตก็เพราะภาพนี้เคยตีพิมพ์ในหนังสือชื่อ Historical Sketch
of Protestant Missions in Siam - 1828-1928 หน้า ๖๕ มาก่อน (ห้องสมุดเอนก นาวิก
มูล) หนังสือเล่มนี้เขียนโดย George Bradley McFarland หรืออำมาตย์เอกพระอาจารย์ทวย
พิมพ์ในกรุงเทพฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้รูปได้ระบุชื่อไว้ดังนี้

“พระยากระสาปน์กิจโกศล Phya Krasapana-Kit-Kosol (Mode Amatyakul)”

ส่วนเนื้อความในหน้า ๖๓ นั้นบรรยายสั้น ๆ เพียงว่าเป็นคนไทย ๑ ใน ๕ คนที่
เริ่มเรียนวิทยาการจากฝรั่ง แต่ไม่ได้พูดถึงการเรียนวิชาถ่ายรูป

ตามประวัติที่ผู้เขียนได้ค้นคว้าไว้อย่างละเอียดในหนังสือ “ประวัติการถ่ายรูปยุค
แรกของไทย” สรุปได้ว่า พระยากระสาปน์กิจโกศล หรือบางแห่งเขียนว่า พระยากระสาป
น์กิจโกศล มีนามจริงว่า โหมต อยู่ในสกุล อมาตยกุล เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๑ ถึงแก่อนิจ
กรรมเมื่อวันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ หรือกลางสมัย ร.๕ อายุ ๗๘ มีความรู้ความ
สามารถด้านจักรกล เคยติดตั้งเครื่องทำเงินที่สั่งเข้ามาจากอังกฤษได้สำเร็จ จนได้เป็น
อธิบดีกรมกระสาปน์คนแรก

ต้นสมัย ร.๕ ชีวิตค่อนข้างรุ่งเรือง พ.ศ. ๒๔๑๒ ได้รับพระราชทานตราภ
ภรณ์ (มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๔)

พ.ศ. ๒๔๑๖ ได้รับพระราชทานตรามัทนทานภรณ์ (มงกุฎสยาม ชั้นที่ ๓) กับปี
เดียวกันตอนปลาย ก็ได้รับพระราชทานตราหุติยจุลจอมเกล้าพิเศษ

พ.ศ. ๒๔๑๗ ได้เป็นปรีวีเคาน์ซิล (องคมนตรี) เป็นที่ปรึกษาส่วนพระองค์

แต่พอเกิดเหตุใหญ่พระปรีชาภการ (สำออง อมาตยกุล) บุตรชายถูกข้อหาโกง
ทองหลวงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ ชีวิตของพระยากระสาปน์กิจโกศลก็พลอยตกต่ำลงไปด้วยทันที
ดังในหนังสือ จดหมายเหตุราชกิจรายวัน เปลี่ยนคำเรียกจาก พระยากระสาปน์ เป็น
“อ้ายโหมต” และนับจากนั้นเรื่องราวของนายโหมตก็แทบจะหายไปจากหนังสือทุกเล่ม ไม่
มีใครให้คำตอบไว้เลยว่าหลัง พ.ศ. ๒๔๒๒ กระทั่งถึงแก่อนิจกรรมท่านใช้ชีวิตอย่างไร

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ผู้เขียนได้พบข่าวถึงแก่นิจกรรมของท่านในหนังสือพิมพ์บางกอกไทมส์ ฉบับวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๓๙ (หอสมุดแห่งชาติ) ลงไว้เพียง ๓ บรรทัดว่า

“ท่านนายโหมด ‘กระสาปณ์’ ซึ่งได้ป่วยโดยโรคชรามานานแล้ว...” ถึงแก่นิจกรรมเมื่อคืนวันพุธที่ ๒๖ สิงหาคม

ครั้นพอวันที่ ๒๘ บางกอกไทมส์ก็ลงแก้ไขถ้อยคำด้วยน้ำเสียงชอบกลว่า ขอแสดงความเสียใจที่ไม่ได้ใส่สร้อย กิจโกศล ลงไปให้ครบ และหัวข้อข่าวนั้นก็ขึ้นต้นด้วยคำว่า ‘ไฉย ลงผิด’ เป็นการแสดงท่าทีขี้มเยาะคนเก่าซึ่งชวนให้น่าสงสัยมาก

กล่าวถึงด้านการถ่ายรูป ผู้ที่กล่าวว่านายโหมดเป็นช่างถ่ายรูปชาวไทยยุคแรกๆ คือ ก.ศ.ร. กุหลาบ นายกุหลาบเขียนเอาไว้ในหนังสือ สยามประเภท ฉบับวันที่ ๑๑ เมษายน ร.ศ. ๑๒๐ หน้า ๖๐๙ ว่า นายโหมดเรียนถ่ายรูปจากสังฆราชปาเลอกัว ชาวฝรั่งเศส นับเป็นช่างถ่ายรูป “ครั้งที่ ๒” (หมายถึงช่างถ่ายรูปคนที่สอง” ในแผ่นดินสยาม (ขอทบทวนให้ทราบสักเล็กน้อยว่า สังฆราชปาเลอกัว คือผู้ที่สั่งให้บาทหลวงชื่อลาร์โนตี นำกล้องถ่ายรูปเข้ามายังกรุงสยามเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๘ ลาร์โนตี กับสังฆราชปาเลอกัว ได้ชื่อว่าเป็นผู้เผยแพร่วิชาถ่ายรูปในเมืองไทยร่วมกัน)

ผลงานถ่ายรูปของนายโหมดมีหลงเหลืออยู่ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติเล็กน้อย มีรูป ร.๔ ทรงฉายกับเครื่องราชบรรณาการของสมเด็จพระนางเจ้าวิคตอเรีย และรูปงานพระเมรุ ร.๔ เป็นต้น

รูปที่นำมาลงพิมพ์ครั้งนี้ ต้องอนุมานปีถ่ายจากเครื่องราชอิสริยาภรณ์ที่ประดับอยู่ คือ ตรามัทธนาภรณ์ (สวมคอ) และตราหุติยจุลจอมเกล้าพิเศษ (ดารา ๘ แฉก บนอกเสื้อเบื้องซ้าย) ทั้ง ๒ ตราท่านได้รับพระราชทานเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ ภาพนี้เข้าใจว่า คงถ่ายหลังจากนั้นไม่นาน และไม่เกิน พ.ศ. ๒๔๒๒ ที่ชีวิตตกต่ำ

เอนก นาวิกมูล : บรรยาย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

พระนางมณฑา ธรรมหมินอลงกฤตกิจปริชา ช่างถ้วยรูปยุคแรกของไทย ฉายารักวักก่อนนำได้. 2410 ไม่นาน

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา ช่างถ่ายรูปยุคแรกของไทย

ฉายราวก่อน พ.ศ. ๒๔๑๐ ไม่นาน

ภาพกรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชาในท่าเดียวกันนี้เคยตีพิมพ์ในหนังสือเฉลิมพระยศเจ้านาย ฉบับมีพระรูปก่อนข้างคมชัด ส่วนภาพที่นำมาเสนอในศิลปวัฒนธรรมครั้งนี้ได้จากอัลบั้มในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รหัส ภอ.๐๐๑ หวญ ภ-๘ เป็นภาพขนาดการ์ดหรือขนาดไฟ (Carte-de-Visite กว้าง ยาว ๖ x ๑๐ ซม.) สีซีดเหลือง และคมชัดน้อยกว่า ปิดอยู่บนกระดาษแข็งสำหรับปิดรูปตามแบบสากล ด้านหลังพิมพ์ชื่อ FRANCIS CHIT EHOON SOONDR SADISLACKS และเหรียญบุษปมาลาด้วยหมึกสีฟ้า แต่เห็นว่าเป็นต้นฉบับเก่าอีกชิ้นหนึ่ง จึงนำมาแสดงเป็นหลักฐานไว้

พระประวัติและผลงานของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา ยังไม่เคยมีท่านผู้ใดรวบรวมไว้ก่อน ผู้เขียนได้พยายามค้นคว้าและเขียนไว้อย่างละเอียดในหนังสือ “ประวัติการถ่ายรูปยุคแรกของไทย” สรุปได้ดังนี้

พระนามเดิมคือ พระองค์เจ้าชายนิลรัตน์ เป็นโอรสในรัชกาลที่ ๒ และในเจ้าจอมมารดาพิม ประสูติเมื่อ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๓๕๔ (ก่อนกว่า ร. ๔ เจ็ดปี)

สิ้นพระชนม์เมื่อวันที่ ๙ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๐ พระชนมายุ ๕๖ ชันษา เป็นต้นสกุลนิลรัตน์

ผู้เขียนค้นพบพระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ ๕ เรื่อง “ถ่ายรูปเมืองไทย” เมื่อหลายปีก่อน พระราชนิพนธ์นั้นตีพิมพ์ในหนังสือชื่อ กุमारวิทยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ กล่าวถึงกรมหมื่นอลงกฎกิจปรีชา กับการถ่ายรูปว่า

“รูปถ่ายกระจกเพิ่งมาถึงกรุงเทพฯ เมื่อสักสี่สิบปีเศษ แต่ใช้น้ำยาสด ต้องนั่งนานไม่ตี มีแต่เสียมากกว่าได้ กรมหมื่นอลงกฎ กับนายโหมด (กสาปน์) เปนผู้ถ่าย...”

ค้นพบอีกแห่งหนึ่งในหนังสือ The Straits of Malaka, Indo-China, and China ซึ่งเขียนโดย จอห์น ทอมสัน (นักถ่ายรูปท่องเที่ยวระดับโลก ซึ่งเข้ามาเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. ๒๔๐๘-๒๔๐๙) ว่า ร.๔ โปรดเกล้าฯ ให้กรมหมื่นอลงกฎฯ เป็นผู้นำทอมสันเข้าเฝ้าเพื่อฉายพระบรมฉายาลักษณ์ และทรงแจ้งว่ากรมหมื่นฯ

“เป็นผู้มีความเข้าใจดีในงานถ่ายรูป...” (หน้า ๘๘)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า

ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ทอมสันกล่าวต่อไปอีกยืดยาวว่ากรมหมื่นอลงกฎฯ ทรงสนพระทัยเครื่องมือแปลกๆ จากต่างประเทศ ทรงมีเครื่องวัดมุม เครื่องวัดแดด นาฬิกา กล้องส่องทางไกล เครื่องโทรเลข เครื่องกลึงแบบหมุน ฯลฯ ตั้งอยู่ในห้อง นำเสียดายที่เขาเขียนในลักษณะเนรคุณ คือใช้สำนวนยืมเยาะว่าทรงใช้เครื่องมือเหล่านั้นไม่เป็น

อย่างไรก็ตาม หลักฐานทั้งสองข้อที่ยกมานี้ แสดงให้เห็นว่ากรมหมื่นอลงกฎฯ ต้องทรงมีความรู้เรื่องการถ่ายรูปแน่นอน และนับเป็นช่างถ่ายรูปยุคแรกคนหนึ่งของไทย (ร่วมยุคกับพระยากระสาปน์กิจโกศล) เพียงแต่ไม่ทราบว่าทรงเรียนจากใคร

ผลงานของกรมหมื่นอลงกฎฯ มีภาพใดหลงเหลืออยู่บ้าง ยังค้นไม่พบ แต่เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๐ ผู้เขียนได้รับหลักฐานสำคัญชิ้นหนึ่งจากคุณศรัณย์ ทองปาน แห่งเมืองโบราณ เป็นเอกสารเรื่อง ร.๔ ทรงสั่งให้กรมหมื่นอลงกฎฯ “จัดรูปถ่าย” พระราชธิดา ๓ พระองค์ (ทักษิณา-โสมาวดี-จันทรมณฑลฯ) ส่งไปพระราชทานองค์พระบรมมหาราชวัง (ราว พ.ศ. ๒๔๐๖) คัดมาจากหอสมุดแห่งชาติ นี่น่าจะเป็นหลักฐานชิ้นหนึ่งที่ช่วยบอกว่าทรงเคยถ่ายอะไรไว้บ้าง

ภาพที่นำมาตีพิมพ์ครั้งนี้ เป็นภาพกรมหมื่นอลงกฎฯ ประทับนั่ง ทรงฉายกับเครื่องจักรกลบางอย่างบนโต๊ะ ไม่เคยมีใครอธิบายไว้

อนุমানได้เพียงคร่าว ๆ ว่าน่าจะทรงฉายก่อนสิ้นพระชนม์ พ.ศ. ๒๔๑๐ ไม่นาน

ตัวช่างผู้ฉาย พิจารณาจากเครื่องกำกับงาน (รูปแบบและข้อความบนการ์ด) และม่านประกอบฉากแล้วเชื่อว่าเป็นขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ (พรานขิสจิตร จิตราคณี) แต่เฉพาะรูปนี้นายจิตรเห็นจะเอามาปิดบนกระดานซึ่งพิมพ์ขึ้นในยุคหลัง เพราะเหรียญบุษปมาลาที่เอามาพิมพ์ประดับไว้ด้วย เป็นของ ร.๕ ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ หลังจากกรมหมื่นอลงกฎฯ สิ้นพระชนม์ไปสองปีแล้ว ส่วนทอมสันนั้น ได้ฉายรูปกรมหมื่นอลงกฎฯ ไว้เหมือนกัน แต่ใช้ฉากบนนอกชาน มีพระกลดกันอยู่ และทรงสวมฉลองพระองค์ครุย

เอนก นาวิกมูล : บรรยาย

หลวงอัคนีนฤมิตร (จิตร จิรราคนี) ช่างถ่ายรูปอาชีพคนแรกของไทย
เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนเวลาหรือบริการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่นับญาติเห็นาเป็เซ็ประโยชน์ด้านการค้า
ถ่ายประมาณระหว่าง พ.ศ. 2412-2422
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

หลวงอัคนีนฤมิตร (จิตร จิตราคณี) ช่างถ่ายรูปอาชีพคนแรกของไทย

ถ่ายประมาณระหว่าง พ.ศ. ๒๔๑๒-๒๔๒๒

ภาพจากอัลบั้มหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รหัส ภอ.๐๐๑ หวญ ๑๐ เป็นภาพขนาดการ์ด หรือขนาดไฟ (๖ x ๑๐ ซม.) สีเหลืองซีด ด้านหลังกระดาษปิดรูป มีตัวหนังสือพิมพ์บอกชื่อสตูดิโอไว้ว่า

“FRANCIS CHIT
BANGKOK”

และมีลายมือเก่าเขียนตัวดินสอบอกนามผู้อยู่ในรูปไว้ว่า “หลวงอัคนีนฤมิตร (ฟรานซิสชิต)”

นั่นคือฟรานซิสจิตร ช่างถ่ายรูปสมัย ร.๔-๕ ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ และหลวงอัคนีนฤมิตร ตามลำดับ ท่านผู้นี้เป็นต้นสกุลจิตราคณี เป็นช่างภาพอาชีพคนแรกของไทย ได้ถ่ายรูปเจ้านาย ขุนนาง และภาพบ้านเมืองสมัย ร.๔-๕ เอาไว้มากมาย ถือเป็นภาพอันทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ท่านนับถือศาสนาคริสต์ จึงมีชื่อนักบุญนำหน้า

ประวัติและผลงานของนายจิตร ผู้เขียนได้ค้นคว้าและเรียบเรียงไว้อย่างละเอียดในหนังสือ “ประวัติการถ่ายรูปยุคแรกของไทย” สรุปได้ดังนี้

ทราบจากข่าวถึงแก่กรรมของท่านในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ ๓๑ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๑๐ พ.ศ. ๒๔๓๔ ว่า เป็นบุตรนายติง ทหารแม่นปืน เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ ถึงแก่กรรมด้วยโรคอหิวาต์เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม พงศ. ๒๔๓๔ อายุ ๖๑ ปี ไม่ทราบชื่อมารดา

เป็นขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ ช่างถ่ายรูป ขึ้นกับกรมแสง (ตั้งแต่สมัย ร.๔ ไม่ระบุปี) ต่อมาได้เลื่อนเป็นหลวงอัคนีนฤมิตร เจ้ากรมหุงลมประทีป (แก๊ส)

สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงเคยเขียนไว้ในคำนำหนังสือ จดหมายเหตุแลนिरาคลอนดอน ฉบับพิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๖๑ หน้า ๑๔ ว่า นายจิตร อยู่กุฎีจีน (อยู่กุฎีจีน)

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่าจะกรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

“หัตถ์กรุปกับบาทหลวงลานตี ฝรั่งเศส” จากนั้นทรงกล่าวว่าได้หัดกับจอห์น ทอมสัน อีกคน จนตั้งห้างได้ ซึ่งประโยคหลังนี้เข้าใจว่า สมเด็จพระเจ้าจอร์จที่ ๕ จะทรงหลงลืม เพราะผู้เขียนค้นพบหลักฐานใหม่ว่า นายจิตรตั้งร้านได้ก่อนทอมสันเข้ามาถึง ๒ ปีแล้ว

หลักฐานชิ้นนี้อยู่ในหนังสือ The Bangkok Times ฉบับวันพุธที่ ๒๓ มกราคม ค.ศ. ๑๘๘๙ เป็นโฆษณาภาษาอังกฤษ ขึ้นต้นบรรทัดแรกสุดด้วยปีก่อนตั้งว่า

“ห้องภาพ ก่อตั้งปี ค.ศ. ๑๘๖๓ เอฟ จิตร และบุตร...”

เท่ากับเริ่มตั้งร้านเมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๖ ขณะนายจิตรอายุได้ ๓๓ ปี และนับเป็นคนไทยคนแรกที่ตั้งร้านถ่ายรูป รับถ่ายรูปเป็นอาชีพ หลังจากนั้น นายจิตรได้ลงโฆษณารับจ้างถ่ายรูปในหนังสือพิมพ์บางกอกกรีเคอร์เตอร์ และหนังสือพิมพ์อื่น ๆ อีกหลายฉบับ

สตูดิโอของนายจิตรเป็นสตูดิโอที่ไม่เหมือนแห่งใดในโลก ก่อตั้งอยู่บนเรือนแพ ริมแม่น้ำเจ้าพระยา หน้าวัดขวางตาคูช (ตรงข้ามปากคลองตลาด)

ผลงานของนายจิตรมีหลงเหลืออยู่ในหอจดหมายเหตุแห่งชาติมากมาย มีทั้งรูป ร.๕ เมื่อยังทรงพระเยาว์ รูปเจ้านาย ขุนนาง คนประหลาด และบ้านเมือง (ดูตัวอย่างในหนังสือถ่ายรูปเมืองไทยสมัยแรก โดย เอนก นาวิกมูล)

นายจิตรเป็นช่างถ่ายรูปที่ทันสมัย ได้จัดพิมพ์กระดาษปิดรูปตามแบบสากลหลายรุ่น มีรุ่นหนึ่ง ลงชื่อฟรานซิสจิตร ขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ พร้อมเหรียญบุษปมาลาทั้งด้านหน้าด้านหลัง เหรียญดังกล่าว ร.๕ ทรงสร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๒ สำหรับพระราชทานแก่ช่างผู้มีฝีมือ ในรูปนี้นายจิตรติดเหรียญบนเสื้อด้วย เชื่อได้ว่าต้องเป็นเหรียญบุษปมาลา รูปนี้จึงควรถ่ายหลัง พ.ศ. ๒๔๑๒

พิจารณาต่อไปในภาพ นายจิตรหน้าตาหล่อเหลาคมสัน ไว้ผมแสกกลาง แต่งชุดข้าราชการ นุ่งโจงกระเบน มีกระบี่ข้างกาย ดุมี่สง่า แขนขวาเท้าบนโต๊ะ บนโต๊ะมีหมวกรูปโค้งใบหนึ่งวางอยู่ หมวกแบบนี้เคยเห็นในรูปพระปรีชาภักการ (สำออง อมาตยกุล พ.ศ. ๒๓๘๔-๒๔๒๒) เป็นต้น (ดูหนังสือ ถ่ายรูปเมืองไทยสมัยแรกหน้า ๖๐) พระปรีชาภักการถูกประหารชีวิตเมื่อ พ.ศ. ๒๔๒๒ ตัวหมวกน่าจะเป็นเครื่องบอกสมัยได้บ้าง จึงอนุมานว่ารูปนี้คงถ่ายประมาณระหว่าง พงศ. ๒๔๑๒-๒๔๒๒ หรือก่อนหลัง พ.ศ. ๒๔๒๒ ไม่นาน

เอนก นาวิกมูล : บรรยาย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

พระปรารักษ์ในปราสาทหินพิมาย ถ่ายโดยขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ (ฟรานซิสจิตร จิตราคณี)

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

ภาพจากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ รหัส ภ.๐๐๒ หวญ. ๕๖-๑ อยู่ในชุดพิมาย ภาพนี้มีซ้ำกันอยู่ ๒ แผ่น แผ่นหนึ่งสีม่วงเข้ม (คือที่นำมาตีพิมพ์ครั้งนี้) อีกแผ่นหนึ่งสีเหลืองอ่อน ดูดี ไปคนละแบบ แต่มีความคมชัดทั้งคู่ มีตัวหนังสือเก่าบอกไว้สั้น ๆ ว่า “ตัวปรารักษ์ปราสาทหินที่พิมาย” และ “ถ่ายเมื่อรัชกาลที่ ๔ แต่ไม่ได้กล่าวถึงปีถ่ายและชื่อผู้ถ่าย

ในหนังสือ The Romance of the Harem ของนาง Anna Lecnowens พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๖ มีรูปวาดลายเส้นรูปนี้ลงในหน้า ๒๗๐ แต่บรรยายผิดเป็น Temple and Ruins of Kampoot หรือวัดและโบราณสถานของกัมพูชา

วันที่ ๒๓ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๐ คุณศรัณย์ ทองปาน แห่งเมืองโบราณ กรุณานำหลักฐานสำคัญที่หลุดสาคัดลอกจากสารตราสมัย ร.๔ ในหอสมุดแห่งชาติมาให้ (จดหมายเหตุ จ.ศ. ๑๒๒๙/๘๑) สารตราดังกล่าวเป็นของเจ้าพระยาจักรี มีถึงพระยานครราชสีมา และเจ้าเมือง กรมการเมืองรายทาง ลงท้ายวันพุธ แรม ๑๑ ค่ำ เดือน ๓ ปีเถาะ นพศก ๑๗ (ปีที่ ๑๗ ที่ ร.๔ ทรงครองราชย์ เปิดปฏิทิน ๑๕๐ ปีเทียบดู ได้เท่ากับวันพุธที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๑๐ (สมัยนั้นไทยไปขึ้นปีใหม่เอาเดือนเมษายน ถ้านับอย่างฝรั่ง จะเป็น ค.ศ. ๑๘๖๘ หรือ พ.ศ. ๒๔๑๑)

สารตราของเจ้าพระยาจักรีใช้ภาษาอย่างเก่า มีใจความสรุปได้ว่า ร.๔ ทรงมีพระบรมราชโองการให้ขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ ช่างถ่ายรูป ขึ้นไปถ่ายรูปทำแผนที่วัดพนมวัน และของเก่า ๆ ในแขวงเมืองพิมาย เมืองขึ้นนครราชสีมา โดยมีลูกมือไป ๒ คน บ่าว ๗ คน รวม ๙ คน หีบเครื่องมือ ๓ หีบ เครื่องนำยา ๔ หีบ พร้อมเครื่องอาวุธติดตัว ให้เจ้าเมืองจัดช้างมาพาขุนสุนทรฯ ไปถ่ายรูปที่พิมาย จัดหาเสบียง และแผ้วถางที่ทางอย่าให้ขัดสนจนกว่าจะแล้วเสร็จ สารตรานี้ให้ขุนสุนทรสาทิศลักษณ์รับไป

หลักฐานนี้น่าสนใจมาก แต่ผู้เขียนก็ไม่มีเวลาทำอะไรต่อจน ๑ ปีผ่านไป

วันเสาร์ที่ ๒๖ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๓๑ บังเอิญพบกับคุณศรัณย์ที่หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เห็นกำลังดูรูปชุดนี้อยู่พอดี ได้ร่วมดูด้วย ผู้เขียนสังเกตพบว่ามีชื่อ “F.Chit” เขียนอยู่ตรงมุมซ้าย (เขียนไว้ตั้งแต่บนกระจกเนกาตีฟ เวลาอัดก็จะติดออกมา) จึงสรุปได้

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ตัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้

ว่า ภาพชุดนี้ซึ่งมีราว ๔-๕ รูป ถ่ายโดย ชุนสุนทรสาทิศลักษณ์ (ฟรานซิสจิตร) เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑

คุณศรัณย์ ทองปาน เคยเขียนถึงเรื่องนี้ในวารสารเมืองโบราณ เมื่อราว พ.ศ. ๒๕๓๑ ส่วนผู้เขียนเพิ่งจะมีเวลาเขียนถึงก็เมื่อปีใหม่ พ.ศ. ๒๕๓๙

ฟรานซิสจิตร หรือนายจิตร เป็นต้นสกุลจิตราคนี้ ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นขุนสุนทรสาทิศลักษณ์ และหลวงอัคนีนฤมิตร ตามลำดับ เกิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๓ ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๔ อายุ ๖๑ ปี มีผลงานมากมาย มีลูกหลานเป็นช่างถ่ายรูปหลายคน เช่น นายทองดี ที่ได้เป็นขุนฉายาสาทิศกร และนายสอาด ที่ได้เป็นฉายาสาทิศกร เป็นต้น

เอนก นาวิกมูล : บรรยาย

เอกสารนี้เป็นเอกสารที่สงวนไว้สำหรับการใช้งานเพื่อการศึกษาเท่านั้น ไม่อนุญาตให้นำไปใช้ประโยชน์ด้านการค้า
ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น อีกทั้งห้ามมิให้ดัดแปลงเนื้อหา และต้องอ้างอิงถึงเจ้าของเอกสารทุกครั้งที่มีการนำไปใช้